

Marek Menkiszak

Rosja: na wojnie

2022 rok był dla Rosji przełomowy. Nie polegało to jednak na jakiejś fundamentalnej zmianie rosyjskiej polityki wewnętrznej czy zagranicznej, lecz na radykalnej intensyfikacji obserwowanych od lat trendów. 24 lutego 2022 r., na rozkaz zwierzchnika Sił Zbrojnych Władimira Putina, niewątpliwie po wielomiesięcznych przygotowaniach, Siły Zbrojne FR rozpoczęły pełnoskalową inwazję na Ukrainę. Państwo rosyjskie weszło *de facto* w reżim stanu wojennego (formalnie nieogłoszonego). Reżim putinowski skokowo przechodził od autorytaryzmu do dyktatury z cechami totalitarnymi, a wojna dostarczyła pretekstów i narzędzi do rozprawy z oponentami politycznymi lub ich neutralizacji. Ujawniła się pasywność przeważającej większości rosyjskiego społeczeństwa, które adaptowało się do nowej sytuacji, nie stawiając w swej masie czynnego oporu Kremlowi, ten zaś zastraszył także elitę polityczną, wymuszając jej posłuszeństwo. Sytuacji tej nie zmieniał fakt, że przebieg wojny był politycznym fiaskiem w porównaniu z pierwotnymi planami Kremla i nie mógł on liczyć na wzmocnienie swojej legitymacji i społeczną mobilizację. Mimo bezprecedensowej skali zachodnich sankcji gospodarczych oraz rosyjskich kontrsankcji zwiększających i tak wysokie koszty wojny kryzys rosyjskiej gospodarki okazał się płytszy, niż oczekiwano. Złożyło się na to wiele czynników, w tym ograniczona mimo wszystko skala sankcji, wysokie dochody z rosyjskiego eksportu surowcowego przy bardzo znaczącym początkowo poziomie ich cen, umiejętne działania rosyjskiego banku centralnego, a także częściowe kompensowanie strat finansowych wzrostem handlu z państwami niezachodnimi. W sferze polityki zagranicznej rosyjska agresja na Ukrainę była elementem podjętej przez Moskwę próby zniszczenia pozimnowojennego *status quo* w sferze politycznej i bezpieczeństwa w Europie, ale też zadania ciosu przywództwu USA i globalnej dominacji państw zachodnich. Choć Kreml ponosił tu fiasko, prowadząc do relatywnej konsolidacji wspólnoty zachodniej w odporze dla rosyjskiej agresji i do demontażu głębokich gospodarczych współzależności Zachodu i Rosji, nic nie wskazywało, by Moskwa porzuciła swoje ambicje. Mimo brutalnego naruszenia prawa międzynarodowego przez Rosję jej polityczna izolacja na arenie międzynarodowej nie

była powszechna. Niektóre państwa niezachodnie starały się wykorzystać osłabienie Moskwy do własnych doraźnych korzyści gospodarczych i politycznych, intensyfikując współpracę (w tym w celu omijania zachodnich sankcji), która zwiększała szanse reżimu putinowskiego na przetrwanie tego największego jak dotąd wyzwania dla niego.

Polityka wewnętrzna: putinizm wojenny

Celem wszystkich działań podejmowanych przez Kreml było i jest umocnienie i zagwarantowanie maksymalnej trwałości ukształtowanego przez ponad dwa dziesięciolecia formalnych i/lub nieformalnych rządów Władimira Putina systemu władzy nazywanego umownie putinizmem. Pełnoskalowa wojna z Ukrainą była z jednej strony traktowana jako jedno z narzędzi służących temu celowi. Chodziło o wymuszenie politycznej konsolidacji i dostarczenie pretekstu do rozprawy z oponentami, a także próbę odstraszania Zachodu przed wspieraniem społeczeństwa obywatelskiego i opozycji demokratycznej, postrzeganych w paranoicznej wizji Kremla jako instrument polityki zmiany reżimu w Rosji. Z drugiej strony cały szereg działań poprzedzających inwazję, w tym na polu wewnątrzpolitycznym, najwyraźniej stanowił element planu mającego maksymalizować szanse jej powodzenia. Z perspektywy czasu takie działania jak „reforma konstytucyjna” (osłabiająca napięcie w elicie wokół kwestii politycznej sukcesji), próba zabójstwa lidera opozycji Aleksieja Nawalnego, a następnie rozprawa z jego ruchem, czy też znaczące zaostrzenie kontroli państwa nad przestrzenią informacyjną (w tym rosyjskim Internetem) można było postrzegać jako zabezpieczanie zaplecza lub „frontu wewnętrznego”.

„Specjalna operacja wojskowa” zainicjowana 24 lutego 2022 r. dała Kremlowi pretekst do zaostrzenia prawa, radykalizacji propagandy i zastraszania oponentów. Państwo funkcjonowało odtąd *de facto* w reżimie stanu wojennego.

Jeśli chodzi o **ustawodawstwo represyjne**, to w ciągu 2022 r. przyjęto ponad 20 nowych ustaw zaostrzających odpowiedzialność karną za działania będące w istocie różnymi formami przekroczeń nakazu bezwzględnej lojalności wobec agresywnej polityki Kremla, w tym wojny, a zwłaszcza za próby czynnego się jej przeciwstawienia. W ich ramach m.in. poszerzono definicje i/lub zaostrzono kary za zdradę państwa, szpiegostwo, dywersję (a także jej „usprawiedliwianie” i „propagandę”). Wysokie wyroki na mocy ustaw przyjętych w marcu 2022 r. grożą za szerzenie „fałszywych informacji” na temat aktywności sił zbrojnych czy ich „dyskredytację” (np. przez samo nazwanie „specjalnej operacji wojskowej” wojną). W grudniu 2022 r. przyjęto ustawę „o kontroli nad działalnością osób pozostających pod wpływem podmiotów zagranicznych”, która m.in. poszerzyła katalog zachowań

karalnych o „pozostawanie pod zagranicznym wpływem”, co daje władzom w zasadzie dowolną możliwość interpretacji¹.

Powyższe i wcześniej przygotowane instrumenty wykorzystano w pierwszym rządzie do swoistego **wyczyszczenia pola informacyjnego**: rozprawy z resztką rosyjskich niezależnych środków przekazu oraz zagranicznych mediów i platform internetowych działających w Rosji. Doprowadziło to m.in. do zamknięcia popularnej rozgłośni radiowej „Echo Moskwy”, zaprzestania działalności w Rosji niezależnej telewizji Dožd’ (główna redakcja przeniosła się początkowo do stolicy Łotwy, Rygi), wycofania z Rosji ważnych zachodnich mediów, takich jak brytyjska BBC, amerykańskie Głos Ameryki i Radio Wolna Europa/Radio Swoboda, a wcześniej niemiecka Deutsche Welle. Rosyjski państwowy regulator Roskomnadzor zablokował dostęp do popularnych platform Facebook, Twitter i Instagram (od tej pory można go było uzyskać za pomocą zabronionych w Rosji narzędzi anonimizacyjnych typu sieci VPN). Ceną pozostania w Rosji nielicznych dotąd niezależnych mediów, takich jak *Nowaja Gazieta*, było przyjęcie przez nie surowych zasad formalnej i nieformalnej cenzury. Tylko w pierwszych tygodniach po rozpoczęciu inwazji Federację Rosyjską opuściło ponad 150 dziennikarzy².

Uzupełnieniem tego była **zmasowana państwowa propaganda**. Główne kanały rosyjskiej telewizji zmieniły swoje ramówki, emitując codziennie wielogodzinne polityczne *talk shows*, w których z wyjątkową agresywnością lansowano tezy zgodne z przekazem Kremla. Skupiały się one na dehumanizacji ukraińskich władz (określanych często jako neonazistowski reżim), przedstawianiu rosyjskiej agresji na Ukrainę jako ograniczonej operacji specjalnej o charakterze obronno-wyzwoleńczym (zwłaszcza wobec ludności Donbasu i innych regionów południowej i wschodniej Ukrainy, których historyczną przynależność do Rosji starano się jednocześnie wykazać). Z czasem, wraz z coraz wyraźniejszym fiaskiem rosyjskiej inwazji, obiektem propagandowej agresji w większym stopniu stawał się Zachód (a zwłaszcza USA, Wielka Brytania i Polska), oskarżany o prowadzenie wojny z Rosją na terytorium Ukrainy. Rosyjska propaganda starała się przy tym szerzyć przekonanie o nieuchronnym załamaniu „antyrosyjskiej” polityki Zachodu na skutek kryzysu energetycznego i gospodarczego w Unii Europejskiej i USA. Ten trend uległ nasileniu zwłaszcza jesienią 2022 r., gdy sukcesy ukraińskiej kontrofensywy doprowadziły do stopniowej utraty

¹ M. Domańska, „Neototalitarny projekt Putina: aktualna sytuacja polityczna w Rosji”, *Komentarze OSW*, 17 lutego 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-17/neototalitarny-projekt-putina-sytuacja-polityczna-w-rosji> (dostęp tu i dalej: 26.03.2023).

² M. Domańska, K. Chawryło, „Dyktatura wojenna: władza i społeczeństwo w Rosji”, *Komentarze OSW*, 22 marca 2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-03-22/dyktatura-wojenna-wladza-i-spoleczenstwo-w-rosji>.

przez Moskwę ogółem około $\frac{2}{3}$ okupowanych wiośną ukraińskich terytoriów. Toczoną wojnę przedstawiano coraz bardziej jako kolejną Wielką Wojnę Ojczyźnianą (na wzór tej prowadzonej przez ZSRR z nazistowskimi Niemcami w latach 1941–1945). Obiektem agresji rosyjskiej propagandy była też wewnętrzna opozycja i wszelkie osoby publicznie dystansujące się od wojny (w tym niektórzy znani artyści, tacy jak gwiazda radzieckiej i rosyjskiej estrady Ałła Pugaczowa), piętnowane *de facto* jako zdrajcy i „piąta kolumna” wrogiego Zachodu³.

Ta atmosfera politycznego linczu była też od samego początku po rozpoczęciu inwazji wzmocniana **falą represji wobec aktywistów opozycyjnych i środowisk niezależnych** od władz, a zwłaszcza tych, którzy publicznie demonstrowali sprzeciw wobec wojny. W ciągu pierwszego miesiąca (do końca marca 2022 r.) doszło w Rosji do fali demonstracji antywojennych, głównie w większych miastach, w których uczestniczyła przede wszystkim młodzież i niezależni aktywiści. Strach przed konsekwencjami udziału w nich i poparcie wojny przez większość rosyjskiego społeczeństwa spowodowały jednak, iż były one bardzo mało liczebne (liczba uczestników nie przekraczała jednorazowo 10 tys. osób w skali kraju). Mimo to zatrzymano w ich trakcie w sumie aż około 15 tys. osób, a wobec niemal połowy z nich wszczęto postępowania administracyjne, traktując to jako sposób odstraszenia przed podobną aktywnością. W sumie w ciągu całego 2022 r. liczbę zatrzymanych z powodów politycznych szacuje się na 20,5 tys. osób. Oprócz tego wszczęto ponad 380 spraw karnych i skazano za przestępstwa „polityczne” ponad 50 osób (m.in. karę 8,5 roku więzienia otrzymał jeden z opozycyjnych aktywistów Ilja Jaszyn za informowanie o rosyjskich zbrodniach wojennych w Ukrainie, za polityczny można uznać także wyrok 22 lat więzienia za zdradę państwa, na jaki skazano byłego dziennikarza *Kommiersanta* Iwana Safronowa). Lista podmiotów uznanych za „agentów zagranicznych” poszerzyła się w 2022 r. o 176 (w sumie do 536 na koniec stycznia 2023 r.)⁴.

Połączenie zmasowanej propagandy z represjami tworzyło w Rosji atmosferę obłączonej twierdzy i presję na okazywanie lojalności wobec Kremla i jego polityki, co wymuszało dokonywanie wyborów politycznych i moralnych zarówno przez członków elity, jak i inne osoby aktywne społecznie i politycznie. Można było tu dostrzec zasadniczo cztery rodzaje postaw.

Pierwszą była **aktywna postawa antywojenna**. Taką wybrała większość liderów rosyjskiej opozycji, część aktywistów, pojedynczy przedstawiciele

³ K. Chawryło, „Propaganda masowego rażenia. Rosyjska telewizja w obliczu wojny”, *Komentarze OSW*, 6 maja 2022 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny>.

⁴ M. Domańska, „Neototalitarny projekt...”, op. cit.

środowisk naukowych i artystycznych, ale żaden z przedstawicieli elity władzy i *de facto* także elit biznesowych (choć ze strony tych ostatnich zdarzały się pojedyncze apele o pokój, podyktowane raczej obawą przed zachodnimi sankcjami). W praktyce sprowadzało się to do wyboru: aktywności w kraju z akceptacją jej konsekwencji (utrata pracy lub wolności; to ostatnie dotknęło co najmniej kilkudziesięciu osób) albo emigracji (z reguły na Zachód i/lub do państw sąsiadujących z Rosją). Trudno ocenić skalę emigracji politycznie aktywnych Rosjan, ale można ją ostrożnie szacować na kilkanaście tysięcy osób.

Konsekwencją tego zjawiska było znaczące wzmocnienie, obserwowanego już co najmniej od kilku lat, trendu przenoszenia aktywności opozycyjnej poza granice Rosji. Setki, a nawet tysiące rosyjskich dziennikarzy, naukowców, biznesmenów, działaczy politycznych i obywatelskich musiały bowiem opuścić kraj w obawie przed represjami. W takich państwach jak Litwa, Łotwa, Estonia, Niemcy, Wielka Brytania i USA (w mniejszym stopniu Turcja, Gruzja, Belgia, Czechy czy Polska) rosły ośrodki rosyjskiej emigracji politycznej. Liczne inicjatywy w sferze debaty politycznej, aktywności medialnej i edukacji obywatelskiej uzyskiwały przy tym wsparcie lokalnych rządów, krajowych i międzynarodowych organizacji pozarządowych, a także struktur międzynarodowych (w tym UE). Narastającym problemem była jednak wielość tego typu inicjatyw, problemy z sieciowaniem i koordynacją oraz spory polityczne i personalne pomiędzy ich liderami.

Drugą postawą było **samodystansowanie się przez emigrację z Rosji bez podejmowania aktywności publicznej**. Tutaj trudno o wiarygodne dane, nie dostarcza ich bowiem sama statystyka przekroczeń granicy (część wyjazdów miała charakter turystyczny, biznesowy lub humanitarny). Możemy przy tym mówić o przynajmniej dwóch falach emigracji z Rosji. Pierwsza nastąpiła w pierwszych tygodniach po inwazji, obejmowała głównie przedstawicieli szeroko rozumianych elit społecznych i osoby czujące zagrożenie w związku ze swoją dotychczasową aktywnością społeczno-polityczną. Można ją ostrożnie szacować na około 150 tys. osób. Druga fala nastąpiła jesienią 2022 r., po ogłoszeniu tzw. częściowej mobilizacji (zob. niżej), i obejmowała głównie osoby młode i czujące zagrożenie przymusowym poborem do wojska, które jednak w zdecydowanej większości nie prowadziły dotąd aktywności społeczno-politycznej ani nawet nie przejawiały poglądów opozycyjnych. Ich liczbę można ostrożnie szacować na około 350 tys., a główne kierunki to państwa niewymagające od obywateli rosyjskich posiadania paszportów zagranicznych (Kazachstan, Kirgistan, Armenia) lub wizy w takim paszporcie (głównie Gruzja, Turcja, Mołdawia czy Uzbekistan). Taką postawę zademonstrowali pojedynczy przedstawiciele elit artystycznych, naukowych i biznesowych (ci ostatni często już wcześniej *gros* swojej aktywności prowadzili poza Rosją). Jedyнным znanym członkiem

szerszej rosyjskiej elity politycznej, który się na to zdecydował, był Anatolij Czubajs⁵ (początkowo wyjechał do Turcji).

Trzecią postawą była **pasywność i/lub milczenie w odniesieniu do tematów wrażliwych politycznie i pozostanie w kraju**. Takie podejście zaprezentowała większość społeczeństwa, środowisk naukowych, artystycznych, biznesowych, a także istotna część szerszej elity politycznej (choć tutaj mieliśmy do czynienia z szerokim wachlarzem postaw, od pełnego unikania deklaracji politycznych i „wykonywania swoich obowiązków” po rutynowe gesty lojalności pozbawione politycznej gorliwości). Swoistym testem pod tym względem okazała się tzw. częściowa mobilizacja ogłoszona przez Putina w końcu września 2022 r. Kreml najwyraźniej zwlekał z podjęciem tej decyzji, która była wyzwaniem politycznym z kilku powodów. Po pierwsze, dewastowała dotychczasowy propagandowy obraz wojny jako ograniczonej (czasowo i w zakresie używanych zdolności) operacji wojskowej prowadzącej do relatywnie łatwego sukcesu. Skoro konieczne było, po raz pierwszy od II wojny światowej (!), odwołanie się do środka nadzwyczajnego, jakim było przymusowe wcielenie dużej grupy (oficjalnie 300 tys.) rezerwistów, to nie dało się już ukryć fiaska operacji. Po drugie, szerokie warstwy rosyjskiego społeczeństwa (potencjalnie mobilizacją zagrożonych było teoretycznie nawet kilkadziesiąt milionów rosyjskich mężczyzn) zostały dotknięte namacalnie (już nie tylko w postaci kosztów sankcji) przez efekty wojny, wkroczyła ona w ich prywatne życie, powodując strach o życie i zdrowie najbliższych. Początkowo ta decyzja Kremla wywołała pewne objawy paniki i spontaniczne protesty (głównie kobiet) w pojedynczych miejscach, a nawet przypadki czynnego oporu (w postaci kilkudziesięciu ataków na komisje poborowe), a zwłaszcza falę ukrywania się (głównie młodych) mężczyzn przez wyjazdy w inne części kraju lub za granicę (zob. wyżej). Jednak w przeważającej większości rosyjskie społeczeństwo pozostało bierne (zwłaszcza na prowincji, mimo iż została ona objęta proporcjonalnie większym niż metropolie przymusowym poborem). Ujawnił się tu społeczno-psychologiczny mechanizm zrezygnowanej adaptacji,

⁵ W latach 90. ten bardzo wpływowy uczestnik kremlowskiej elity (m.in. szef prezydenckiej administracji Borysa Jelcyna, wicepremier i minister finansów) w okresie rządów Putina znajdował się na marginesie rządzącej elity, przez dłuższy czas kierując jedną z dużych korporacji państwowych: ROSNANO. Ostatnim oficjalnym stanowiskiem, jakie piastował do czasu nagłej rezygnacji i wyjazdu z kraju 25 marca 2022 r., był urząd specjalnego przedstawiciela prezydenta FR ds. kontaktów z organizacjami międzynarodowymi w kwestii celów zrównoważonego rozwoju (chodziło tu głównie o lobbing na rzecz stanowiska Moskwy w sprawie polityki klimatycznej). Prawdopodobnym istotnym motywem wyjazdu Czubajsa mogła być jednak obawa przed utratą majątku lub wolności w związku ze śledztwami toczącymi się wobec innych byłych państwowych menedżerów.

traktującej tę niepopularną decyzję Kremla jako swoisty „dopust Boży”, na który nic nie da się poradzić⁶.

Czwartą postawą było **deklaratywne (a niekiedy czynne, wyrażające się w formie wizyt na froncie i organizacji wsparcia dla sił rosyjskich) poparcie wojny**. Tę drogę wybrała mniejsza część społeczeństwa (przejawiało się to m.in. w zaciągu ochotniczym do wojska czy aktywności w sieciach społecznościowych), elit naukowych, artystycznych, biznesowych i politycznych. Gorliwością wykazywali się tu z jednej strony członkowie wąskiej grupy rządzącej, którzy najprawdopodobniej uczestniczyli w decyzji o inwazji (oprócz Putina m.in. sekretarz Rady Bezpieczeństwa FR Nikołaj Patruszew i minister obrony Siergiej Szojgu), a z drugiej inni członkowie elity (jak wiceszef Rady Bezpieczeństwa Dmitrij Miedwiediew, wiceszef Administracji Prezydenta Siergiej Kirijenko, szef Rosgwardii Wiktor Zołotow, minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow, przewodniczący Dumy Państwowej Wiaczesław Wołodin, były szef Roskosmosu Dmitrij Rogozin), czołowi propagandyści (Władimir Sołowiow, Dmitrij Kisieliow i in.).

Szczególnie istotne znaczenie ma wspomniana postawa członków elity władzy. Kreml był świadom, że przedłużająca się wojna, która nie prowadzi do osiągnięcia deklarowanych (i realnych) celów politycznych, wraz z rosnącymi kosztami konfliktu musi rodzić frustrację przynajmniej części elit politycznych i biznesowych, zwiększając ryzyko przyszłych ruchów odśrodkowych. Co więcej, klęski sił rosyjskich, zwłaszcza jesienią 2022 r. (utrata zajętej części obwodu charkowskiego i częściowo chersońskiego z Chersoniem), wywołały publiczne napięcia, spory i krytykę pod adresem kierownictwa sił zbrojnych nie tylko ze strony niektórych propagandystów (w tym zwłaszcza tzw. korespondentów wojennych), lecz także rosnących w siłę nieformalnych „liderów siłowych”. Za takich można uznać zwłaszcza lidera Czeczenii Ramzana Kadyrowa i szefa tzw. wagnerowców (najbardziej znanej z rosyjskich tzw. prywatnych firm wojskowych) Jewgienija Prigożyna⁷.

Ich rola rosła (mniej więcej do końca 2022 roku) z powodu wyraźnej niewydolności regularnych sił zbrojnych, które nie były w stanie osiągać wyznaczonych przez Kreml celów militarno-politycznych. Rola tzw. kadyrowców (czeczeńskich struktur siłowych) na froncie ukraińskim była bardziej propagandowa niż realna (ich udział w działaniach bojowych ograniczał się głównie do dyscyplinowania zaplecza frontu, a misja propagandowa miała służyć zastraszaniu przeciwnika brutalnością działań, co jednak nie bardzo

⁶ Szerzej zob. K. Chawryło, I. Wiśniewska, „Mobilizacja w Rosji – reakcje społeczne i skutki gospodarcze”, *Komentarze OSW*, 20 stycznia 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-01-20/mobilizacja-w-rosji-reakcje-spoeczne-i-skutki-gospodarcze>.

⁷ M. Domańska, „Neototalitarny projekt...”, op. cit.

się udawało). Inaczej było z wagnerowcami, którzy byli autorami pewnych ograniczonych sukcesów sił rosyjskich na wybranych kierunkach donbaskiego odcinka frontu. Ważną rolę operacyjną i psychologiczną odegrała też zorganizowana przez Prigożyna (za przyzwoleniem Kremla mimo początkowej formalnej nielegalności procedury) masowa rekrutacja do udziału w wojnie więźniów zakładów karnych (kilkadziesiąt tysięcy z nich zgodziło się na zaciąg do sił rosyjskich w zamian za obietnice amnestii)⁸. O problemach i napięciach w siłowej części elity świadczyły także powtarzające się roszady w kierownictwie operacji ukraińskiej i formalnych strukturach Sił Zbrojnych⁹. Z końcem 2022 r. Kadyrow wycofał się jednak z większej aktywności publicznej, a Prigożyn popadł w otwarty konflikt z kierownictwem armii, co doprowadziło do osłabienia jego wpływów. Wspomniane spory dotyczyły jednak nie strategii agresywnej polityki Kremla, lecz taktyki jej efektywnej realizacji, i nie świadczyły o pojawieniu się poważnych podziałów w wąskiej elicie władzy, do której ani Kadyrow, ani Prigożyn nie należeli.

Gospodarka wojenna

Rozpoczęcie inwazji na Ukrainę stworzyło poważne wyzwanie dla rosyjskiej gospodarki. Z jednej strony musiała ona stopniowo przestawiać się na tory wojenne, priorytetyzując aktywność Kompleksu Obronno-Przemysłowego i zaopatrzenie dla armii, co zyskiwało na znaczeniu wraz z przedłużaniem się konfliktu. Z drugiej strony – przyjąć cios zachodnich sankcji, które choć spodziewane, jak się wydaje, znacząco przekroczyły oczekiwania Kremla.

Cały szereg podjętych przez Kreml decyzji sugerował, że wojna pozostaje dla niego priorytetem. Chodziło m.in. o przedstawienie pracy zakładów zbrojeniowych na tryb całodobowy, wspomniane zaostrzenie kar za sabotaż i utrudnianie realizacji planu zamówień obronnych (oraz powtarzane przez przedstawicieli władz pogroźki zdradzające istnienie problemów w tym zakresie). W październiku 2022 r. Putin powołał specjalną rządową komisję koordynacyjną, z premierem Michaiłem Miszustinem na czele, mającą organizować wsparcie dla operacji wojskowej, w tym zaopatrzenie wojsk. Informacje o licznych problemach związanych z tym ostatnim (zwłaszcza dotyczyło to niewystarczającego wyposażenia osobistego) dochodziły od samych żołnierzy (i przymusowo wcielonych). Fakt, iż we wsparcie w tym

⁸ O możliwym osłabieniu Prigożyna, który wyrósł wcześniej na aktora politycznego i medialnego, być może świadczyło przejęcie w styczniu 2023 r. formalnego kierownictwa operacji przez szefa Sztabu Generalnego gen. Walerija Gierasimowa (co pogarszało pozycję dotychczasowego – od października 2022 r. – jej dowódcy Siergieja Surowikina, wspieranego publicznie przez Prigożyna).

⁹ M.in. w ciągu kilku miesięcy (od września 2022 r. do stycznia 2023 r.) dwukrotnie zmieniło się dowództwo „operacji specjalnej”, doszło też do zmian organizacyjnych i personalnych w okręgach wojskowych.

Tabela 1

Pakiety sankcji Unii Europejskiej przeciwko Rosji

Numer pakietu	Data przyjęcia	Główne postanowienia
Pierwszy	23.02.2022/ 24.02.2022	Zakaz operacji z rosyjskimi obligacjami skarbowymi. Wprowadzenie sankcji personalnych wobec 351 deputowanych Dumy Państwowej, którzy 15 lutego głosowali za apelem do Putina o uznanie suwerenności separatystycznych republik, oraz 27 osób fizycznych i prawnych odpowiedzialnych za podważanie integralności terytorialnej Ukrainy (m.in. Siergiej Szojgu, minister obrony; Anton Wajno, szef Administracji Prezydenta, Jewgienij Prigożyn). Poszerzenie list sankcyjnych, m.in. o Bank Rossjia, Promswiazbank i WEB oraz Internetową Agencję Informacyjną (dystrybuującą kremlowską propagandę).
Drugi	25.02.2022	Odciecie dostępu do rynku unijnego dla grupy rosyjskich banków (70% kapitału) i kluczowych firm państwowych; blokada depozytów członków rosyjskiej elity. Zakaz finansowania modernizacji sektora rafineryjnego. Embargo na eksport samolotów i części zamiennych dla lotnictwa rosyjskiego, zaawansowanych technologii (w tym półprzewodników). Utrata przywilejów wizowych przez rosyjskich dyplomatów.
Trzeci	28.02.2022/ 2.03.2022/ 9.03.2022	Zakaz transakcji z bankiem centralnym Rosji. Zakaz dostępu rosyjskich samolotów do przestrzeni powietrznej UE (także przelotów). Odłączenie 7 banków rosyjskich (Bank Otkritie, Nowikombank, Promswiazbank, Rossija Bank, Sowkombank, Wnieszekonombank, WTB Bank) od systemu telekomunikacji międzybankowej SWIFT. Ograniczenia eksportu do Rosji technologii nawigacji morskiej i radiokomunikacji. Zakaz działalności w UE rosyjskich kanałów propagandowych RT i Sputnik. Zakaz transakcji podmiotów rosyjskich (i białoruskich) w kryptowalutach. Rozszerzenie list sankcyjnych o kolejne 160 osób: 146 członków Rady Federacji (izby wyższej rosyjskiego parlamentu) oraz 14 biznesmenów i członków ich rodzin.
Czwarty	15.03.2022	Zakaz nowych inwestycji w rosyjskim sektorze energetycznym i eksportu urządzeń, technologii i usług dla tego sektora. Zakaz transakcji z wybranymi rosyjskimi spółkami państwowymi (w tym Rosnieft, Gazprom Nieft, Rostech i Transnieft, z wyłączeniami w zakresie kupna, przywozu lub transportu paliw kopalnych, w szczególności węgla, ropy naftowej i gazu ziemnego, a także tytanu, aluminium, miedzi, niklu, palladu i rudy żelaza). Zakaz importu niektórych wyrobów z żelaza i stali. Zakaz eksportu towarów luksusowych do Rosji. Poszerzenie list sankcyjnych o kolejne 14 osób fizycznych (głównie oligarchów, menedżerów, polityków i propagandystów, w tym Romana Abramowicza) i 8 osób prawnych (głównie z sektora zbrojeniowego, m.in. Uralwagonzawod, Kurganmaszawod, Wiertoloty Rossiji, Zjednoczoną Korporację Lotniczą, Zjednoczoną Korporację Stoczniową).
Piąty	8.04.2022	Embargo na import rosyjskiego węgla do UE (ma obowiązywać od sierpnia 2022 r.). Zakaz zawijania rosyjskich statków do unijnych portów (wyłączenie dla dostaw żywności, energii i dostaw humanitarnych). Zakaz wjazdu rosyjskich (i białoruskich) przewoźników drogowych do państw UE (w tym w celu transzytu). Zakaz eksportu do Rosji m.in. zaawansowanych technologii (m.in. półprzewodników i komputerów kwantowych), paliwa lotniczego, środków transportu. Zakaz importu z Rosji m.in. cementu, nawozów sztucznych, drewna, owoców morza i alkoholu.

Szósty	3.06.2022	Embargo na import rosyjskiej ropy naftowej do UE drogą morską (z wyłączeniem dla Bułgarii, nie dotyczy importu rurociągami, ma obowiązywać od 5 grudnia 2022 r.). Zakaz świadczenia usług technicznych, finansowych, ubezpieczeniowych itp. w celu eksportu rosyjskiej ropy i produktów naftowych dla państw trzecich. Embargo na import rosyjskich produktów naftowych (ma obowiązywać od 5 lutego 2023 r.). Odłączenie trzech rosyjskich banków (Sberbank, Rossieľchotobank, Moskiewski Bank Kredytowy) od systemu telekomunikacji międzybankowej SWIFT. Poszerzenie sankcji indywidualnych m.in. o 58 osób i trzy rosyjskie kanały telewizyjne (Rossija RTR/RTR Planeta, Rossija 24, TV Centr). Poszerzenie listy zakazów eksportu o wybrane produkty chemiczne.
Siódmy	21.07.2022	Zakaz zakupu, importu oraz transferu złota i bżuterii z Rosji i pochodzących z niej. Rozszerzenie listy zakazu eksportu towarów i technologii podwójnego przeznaczenia. Poszerzenie zakazu dostępu do europejskich portów statków pod rosyjską banderą o dostęp do służ. Poszerzenie list sankcyjnych o 54 osoby fizyczne i 10 prawnych (m.in. mer Moskwy Siergiej Sobianin, prezes korporacji Rostech Siergiej Czemiezow, wicepremier Andriej Biełousow; Sberbank, największy bank w FR, państwowa fundacja Russkij Mir). Wprowadzenie wyłączeń z sankcji ułatwiających handel produktami rolnymi pomiędzy Rosją a UE oraz państwami trzecimi.
Ósmy	6.10.2022	Zapowiedź uzgodnionego w ramach państw G-7 wdrożenia (od 5 grudnia 2022 r.) pułapu cenowego na eksport rosyjskiej ropy drogą morską do państw trzecich (<i>price cap</i>). Dalsze ograniczenia dotyczące eksportu towarów, które mogłyby zwiększyć potencjał militarny i technologiczny FR (m.in. układów scalonych i ich części czy specjalistycznych substancji chemicznych), oraz importu rosyjskich towarów do UE (w tym kolejnych wyrobów stalowych, papieru i niektórych elementów wykorzystywanych w przemyśle jubilerskim). Zakaz świadczenia na rzecz Rosji przez osoby fizyczne i prawne z UE usług architektonicznych i inżynierskich oraz usług doradztwa prawnego i informatycznego. Zakaz zajmowania przez obywateli państw UE stanowisk zarządzających w przedsiębiorstwach kontrolowanych przez władze rosyjskie. Poszerzenie list sankcyjnych o kolejne podmioty, m.in. zaangażowane w przeprowadzenie pseudoreferendów na okupowanych terytoriach, działania wojenne oraz prokremłowską propagandę.
Dziewiąty	16.12.2022	Zakaz eksportu sprzętu technologicznego (m.in. silników lotniczych, laptopów, sprzętu noktowizyjnego i radionawigacyjnego, kamer i soczewek). Rozszerzenie zakazu eksportu towarów i technologii podwójnego przeznaczenia. Zamrożenie aktywów Moskiewskiego Banku Kredytowego i Banku Dalekowschodniego. Odebranie licencji na nadawanie czterem rosyjskojęzycznym kanałom telewizyjnym szerzącym propagandę i dezinformację (Kanał Pierwszy, Rossija 1, REN TV i NTV/NTV Mir). Zakaz świadczenia usług reklamowych, badania rynku i opinii publicznej oraz testowania produktów i dokonywania kontroli technicznej na zlecenie rosyjskich podmiotów. Rozszerzenie zakazu inwestowania w nowe projekty w sektorze górniczym. Poszerzenie list sankcyjnych o kolejne 140 osób fizycznych i 48 osób prawnych.

Tabela 1

Pakiety sankcji Unii Europejskiej przeciwko Rosji

Numer pakietu	Data przyjęcia	Główne postanowienia
Dziesiąty	25.02.2023	Poszerzenie ograniczeń eksportowych o kolejne pozycje dotyczące metali ziem rzadkich, układów scalonych, kamer termowizyjnych, silników odrzutowych i części do nich, a także sprzętu i materiałów budowlanych; zakaz tranzytu przez Rosję eksportowanych przez UE towarów i technologii podwójnego zastosowania dostarczanych do państw trzecich; ograniczenia importowe na sumę 1,3 mld euro obejmujące m.in. asfalt i kauczuk syntetyczny (z ustanowieniem limitów); zakaz zajmowania przez obywateli rosyjskich stanowisk w organach zarządzających europejską infrastrukturą krytyczną; zakaz dostępu podmiotów rosyjskich do magazynów gazu w UE (z wyłączeniem części instalacji LNG); zawieszenie licencji nadawczych RT Arabic i Sputnik Arabic – w ramach walki z dezinformacją i propagandą; uzupełnienie indywidualnych list sankcyjnych o 87 osób fizycznych, w tym dowódców prywatnej firmy wojskowej Wagner oraz rzeźniczkę praw obywatelskich Tatianę Moskalkową, a także o 33 osoby prawne, w tym trzy rosyjskie prywatne banki: Tinkoff Bank, Alfa Bank i Rosbank; sankcje obejmujące siedem irańskich spółek produkujących drony używane przez Rosję podczas wojny w Ukrainie.

Źródło: oprac. M. Menkiszak na podstawie materiałów autorstwa Iwony Wiśniewskiej i komunikatów Komisji Europejskiej.

zakresie zaangażowano władze regionalne, których przedstawiciele organizowali zbiórki środków na wyposażenie (zajmowali się tym także różni nacjonalistyczni aktywiści), pokazywał, że państwo nie było przygotowane na scenariusz długotrwałego konfliktu.

Priorytet dla wydatków wojennych i bezpieczeństwa wewnętrznego demonstrowały także zapisy projektu budżetu federalnego na 2023 rok (i dwa kolejne lata). Zgodnie z nim wydatki na te dwa cele miały stanowić około $\frac{1}{3}$ całości, a wzrost wobec „przedwojennego” 2021 r. miał wynieść 24% (na bezpieczeństwo wewnętrzne nawet 100%)¹⁰.

Zachodnie sankcje, najsilniejsze z kiedykolwiek przyjętych wobec Rosji (a także ZSRR), początkowo, w pierwszych tygodniach po inwazji, silnie uderzyły w sektor finansowy i całą gospodarkę Rosji, jednak aktywne działania banku centralnego i bloku ekonomicznego rządu pozwoliły zachować stabilność finansową. Federacja Rosyjska jako dyktatura mogła pozwolić sobie na niestandardowe działania, takie jak zamknięcie na kilka tygodni giełdy moskiewskiej czy wprowadzenie daleko idących narzędzi kontroli walutowej (m.in. zakazu gotówkowego obrotu dewizami, czasowego zamrożenia wkładów dewizowych czy obowiązku odsprzedaży dewiz przez eksporterów).

Dla Rosji dotkliwe były także sankcje USA (często koordynowane z UE) oraz restrykcje Wielkiej Brytanii, Szwajcarii, Kanady, Australii, Japonii i innych państw zachodnich. Do najpoważniejszych należały amerykańskie sankcje przeciwko gazociągowi Nord Stream 2 (z końca lutego 2022 r., przyjęte wraz z decyzją władz Niemiec o zawieszeniu jego certyfikacji), amerykańskie embargo na import rosyjskiej ropy naftowej, gazu ziemnego i węgla (z początku marca 2022 r.), a zwłaszcza zamrożenie około 300 mld USD rezerw banku centralnego Rosji w zachodnich bankach (w końcu lutego 2022 r.) i systematycznie poszerzane sankcje technologiczne.

Poważne negatywne skutki dla Rosji przyniosło częściowe embargo na import rosyjskiej ropy naftowej (a w dalszej kolejności produktów naftowych) do Unii Europejskiej (dotąd kluczowego dla niej rynku zbytu). Dołączyły do niego także inne państwa zachodnie (USA, Kanada, Wielka Brytania, Japonia i Korea Południowa). W połączeniu z ogłoszonym przez państwa zachodnie tzw. limitem cenowym na ropę (*price cap*) powodowało to wyraźne obniżenie ceny rosyjskiej ropy Urals na rynkach. Moskwa była co prawda w stanie przekierować *gros* swojego eksportu naftowego do Azji, ale była zmuszona oferować wysoki rabat na ropę (sięgający 40 USD/bar.).

¹⁰ I. Wiśniewska, „»Wojenny« budżet Rosji na lata 2023–2025”, *Analizy OSW*, 12 grudnia 2022 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-12-12/wojenny-budzet-rosji-na-lata-2023-2025>.

Oznaczało to, iż od końca 2022 r. zaczęły się wyraźnie zmniejszać jej dochody z handlu ropą, nakładając się na negatywny (zwłaszcza dla Gazpromu) efekt decyzji Moskwy o radykalnej redukcji (stopniowo do około 80% wobec wielkości przesyłu sprzed inwazji) dostaw gazu ziemnego do odbiorców europejskich, co przełożyło się na spadek wolumenu tego eksportu o 45%. Problemy dla Moskwy spowodowało też zachodnie embargo na import rosyjskiego węgla, którego eksport nie w pełni udało się przekierować do Azji, co wiązało się ze spadkiem jego rentowności.

Odcięcie kluczowych rosyjskich banków od międzynarodowego systemu rozliczeń SWIFT utrudniło realizację transakcji międzynarodowych, ale jej nie umożliwiło, także dlatego, że wykorzystywały one fakt, iż nie został nimi objęty Gazprombank, za którego pośrednictwem dokonywano rozliczeń za dostawy surowcowe. Wymianę handlową Rosji z zagranicą utrudniało (ale jej nie zablokowało) odcięcie Federacji Rosyjskiej od zachodnich rynków finansowych i częściowo także ubezpieczeniowych (co przekładało się na problemy z ubezpieczeniem m.in. frachtu statków). Długofalowo poważnym ograniczeniem dla Rosji było embargo na dostawy zachodnich towarów wysokotechnologicznych i technologii informatycznych w sytuacji rosyjskiego zapóźnienia, m.in. w produkcji półprzewodników (szacowanego na 10 lat), którego nie była w stanie kompensować importem mniej zaawansowanych systemów z państw niezachodnich (w tym z Chin, które same coraz mocniej stawały się obiektem restrykcji ze strony USA i ograniczały współpracę z Moskwą w niektórych wrażliwych sferach w obawie przed zachodnimi sankcjami). W perspektywie będzie to prowadzić do postępującej demodernizacji rosyjskiej gospodarki i stopniowej marginalizacji jej roli w (zwłaszcza zaawansowanej technologicznie) gospodarce światowej.

Moskwa była szczególnie oburzona z powodu decyzji państw Zachodu o zamrożeniu jej rezerw walutowych zdeponowanych w zachodnich bankach. Objęło to niemal połowę z około 600 mld USD. W praktyce jednak nie wpływało na stabilność rosyjskich finansów (tylko początkowo groziło jej techniczne bankructwo z powodu trudności z obsługą zadłużenia zagranicznego). Ciągłe także brakowało narzędzi prawnych i decyzji politycznych, aby konfiskować te środki, przeznaczając je na wsparcie dla Ukrainy.

Nieco mniejsze znaczenie miały pozostałe ograniczenia handlowe wprowadzone przez państwa zachodnie, a także bojkoty korporacyjne, tym bardziej że zachodnie firmy obecne dotąd na rosyjskim rynku stosowały różne strategie. Tylko część z nich (szacowana na maksymalnie 1/4¹¹) całko-

¹¹ Tu i dalej na podstawie szacunków Uniwersytetu Yale. Zob. <https://www.yalerussianbusinessretreat.com/>.

wicie się z niego wycofała (z powodu ryzyka wizerunkowego), a niektóre (około połowy) ograniczyły swoją działalność. Były też jednak liczne firmy (około 1/4), które zastosowały różne zabiegi prawno-finansowe umożliwiające im faktyczną dalszą obecność na rynku (np. usamodzielnienie swoich rosyjskich filii czy przekazanie udziałów menedżerom, sprzedaż towarów pod innymi markami itp.), a część kontynuowała bez zmian swoją aktywność na rynku.

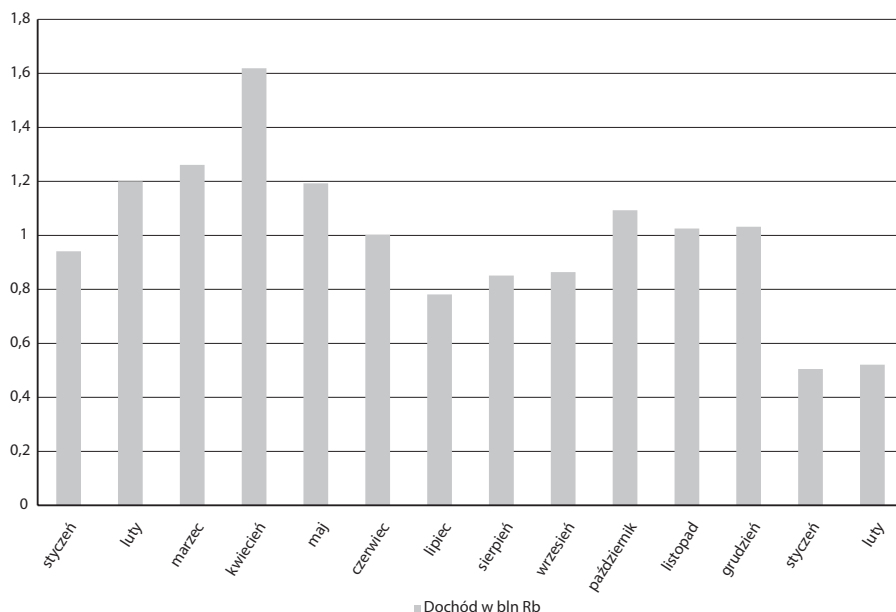
Kreml, wywierając presję na zachodnie firmy, w maju 2022 r. wprowadził mechanizm tzw. importu równoległego (legalizując – naruszające zasady ochrony własności – praktyki importu towarów z państw trzecich bez zgody właściciela marki) i stopniowo poszerzał jego zakres. Wedle deklaracji rządu FR do końca 2022 r. sprowadzono w ten sposób towary o łącznej wadze 2,4 mln ton i wartości ponad 20 mld USD¹².

Innym środkiem presji było przejmowanie przez podmioty rosyjskie powiązane z państwem kontroli nad strategicznymi projektami energetycznymi (wydobycia gazu ziemnego i ropy naftowej), z których wycofała się większość zachodnich koncernów. Kreml z jednej strony straszył zachodni kapitał stratami finansowymi lub perspektywą wywłaszczenia, a z drugiej kusił ulgami i możliwością powrotu na rosyjski rynek.

Kluczowym czynnikiem wspomagającym rosyjską gospodarkę były bardzo wysokie ceny surowców energetycznych, jej głównego towaru eksportowego i źródła dochodów. W obawie przed konsekwencjami politycznymi i gospodarczymi (zwłaszcza dalszymi wzrostami cen energii na rynkach światowych i regionalnych) państwa zachodnie nie zdecydowały się przy tym początkowo na objęcie sankcjami najważniejszych firm rosyjskiego sektora energetycznego, handlu surowcowego, a także banków obsługujących ten obrót. Skumulowany efekt tych czynników doprowadził do znaczącego wzrostu dochodów surowcowych Federacji Rosyjskiej w pierwszej połowie 2022 r., przekraczający dwukrotnie wartość z analogicznego okresu roku poprzedniego. Na koniec roku skumulowana wartość tych dochodów wyniosła w przeliczeniu około 172 mld USD (wobec 123 mld USD w 2021 r., czyli nastąpił wzrost o niemal 40%). Zapewniło to Moskwie poważną poduszkę finansową, łagodzącą znacząco efekty zachodnich sankcji.

Dochody te były jednak niewystarczające, aby zrównoważyć budżet, który w 2022 r. odnotował deficyt w wysokości 3,3 bln Rb, czyli ok. 49 mld USD (2,3% PKB). Z kolei na 2023 rok zaplanowano deficyt w wysokości 2,9 bln Rb

¹² Dane z wypowiedzi szefa Federalnej Służby Celnej FR Władimira Buławina za: http://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/43679/Balance_of_Payments_2022-4_13.pdf.

Wykres 1

*Dochody naftowo-gazowe budżetu FR w 2022 r. i na początku 2023 r.
(w ujęciu miesięcznym w bln Rb)¹³*

Źródło: oprac. M. Menkiszak na podstawie danych Ministerstwa Finansów FR, za: I. Wiśniewska, „Rosyjska gospodarka w roku 2022. Adaptacja i rosnący deficyt budżetu”, *Komentarze OSW*, 16 lutego 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-16/rosyjska-gospodarka-w-roku-2022-adaptacja-i-rosnacy-deficyt> (dostęp: 26.03.2023).

przy założeniu (mocno optymistycznym) średniej ceny ropy Urals na poziomie około 70 USD/bar.

Powyższe trendy znalazły swoje odzwierciedlenie w wynikach makroekonomicznych rosyjskiej gospodarki, które były na ogół znacznie lepsze od pierwotnie prognozowanych¹⁴. Warto jednak podkreślić, że wiele kluczowych danych (m.in. o strukturze handlu zagranicznego) przestało być w Rosji publikowanych, a część wskaźników budzi wątpliwości (pogłębiane

¹³ Dochód jest wypadkową trzech czynników: wielkości eksportu, cen surowców i wysokości rosyjskich podatków (pierwsze dwa były relatywnie wysokie w pierwszych miesiącach, a trzeci – w ostatnich). Od października do grudnia 2022 r. budżet zasiliał nadzwyczajny podatek od dochodów w wysokości 416 mld Rb nałożony na koncern Gazprom, od lutego dodatkowy podatek od wydobycia gazu wynosił 50 mld Rb.

¹⁴ Szerzej zob. I. Wiśniewska, „Rosyjska gospodarka w roku 2022. Adaptacja i rosnący deficyt budżetu”, *Komentarze OSW*, 16 lutego 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-16/rosyjska-gospodarka-w-roku-2022-adaptacja-i-rosnacy-deficyt>.

częstymi zmianami metodologii i znaczącą skalą rewizji), co nasuwa podejrzenia o ich „poprawianie” pod polityczną presją.

Według oficjalnych danych zatem PKB spadł w 2022 r. zaledwie o 2,1% (mimo iż w pierwszym kwartale miał wzrosnąć o 3,5%, w drugim – spaść o 4,1%, a w trzecim – o 3,7%). Jeszcze mniejszy miał być spadek produkcji przemysłowej: o 0,5%. Równie dobrze prezentowały się wyniki eksportu: 628,1 mld USD (wobec 550 mld USD w 2021 r.), czyli wzrost o 14,2% (widoczny zwłaszcza w pierwszym kwartale – o 59%, wobec spadku w czwartym kwartale o 15%). Tutaj kluczowy wpływ wywarły wysokie ceny surowców energetycznych eksportowanych przez Rosję, w tym ropy naftowej (cena Urals wahała się od niemal 100 USD/bar. w lutym 2022 r. do około 50 USD/bar. w grudniu, średnio wynosząc 76 USD/bar.). Jeszcze wyższe były ceny gazu ziemnego, który w sytuacji paniki rynkowej w sierpniu 2022 r. kosztował w Europie przejściowo nawet około 3500 USD/mld m³ (kilkunastokrotnie więcej niż rok wcześniej, na przełomie 2022 i 2023 r. zaś poniżej 600 USD/mld m³). Na wyniki te wpływał także znaczący wzrost eksportu nośników energii do państw niezachodnich (zwłaszcza Chin, Indii i Turcji, zob. dalej).

Ograniczenia sankcyjne wpłynęły za to na spadek rosyjskiego importu: o 8,97 USD (345,8 mld USD wobec około 380 mld USD w 2021 r.). Tutaj jednak widoczna była tendencja do wyhamowania spadku (od 23% w drugim kwartale do 15% w czwartym). Było to efektem częściowej jego substytucji (rosnącego importu z państw niezachodnich, w pewnym stopniu reeksportujących zachodnie towary) oraz importu równoległego.

Trendy w realnej gospodarce odzwierciedlały z jednej strony fatalne wyniki rosyjskiego sektora motoryzacyjnego, w którym na skutek zachodnich sankcji i wycofania się niemal wszystkich zachodnich koncernów produkcja spadła oficjalnie o 68%¹⁵. Na drugim biegunie były dobre wyniki rolnictwa. Rosja potwierdzała swoje rosnące znaczenie jako producenta (wzrost o ok. 30%) i eksportera (wzrost o 15%) zbóż.

Reasumując, Rosja okazała się doraźnie bardziej odporna na zachodnie sankcje, niż oczekiwano, a kryzys – znacznie płytszy, jednak trendy sugerowały, iż będzie on trwał dłużej, a negatywne konsekwencje stopniowo będą się kumulować. Co więcej, pierwsze efekty wejścia w życie unijnego embarga na import rosyjskiej ropy, jakie pojawiły się w styczniu 2023 r. (spadek cen ropy Urals nawet poniżej 40 USD/bar., a dochodów naftowo-gazowych budżetu o ponad połowę), pokazywały, że już 2023 r. będzie wyzwaniem dla rosyjskiej gospodarki. Kreml będzie musiał podejmować trudne decyzje,

¹⁵ Symbolem problemów rosyjskiej motoryzacji stało się uroczyste ogłoszenie uruchomienia produkcji nowej wersji „rosyjskiego” samochodu Moskwicz, który jednak okazał się modelem chińskim (rozkładanym i ponownie składanym w rosyjskiej fabryce).

czy zużywać zgromadzone rezerwy finansowe, czy dokonywać cięć wydatków socjalnych, zwiększając ryzyko polityczne (cięć wydatków wojennych nie można na razie oczekiwać).

Polityka zagraniczna: wojna z Zachodem

Inwazja na Ukrainę przyniosła najpoważniejszy od zakończenia zimnej wojny kryzys w relacjach Rosji z Zachodem; można wręcz mówić o częściowym zerwaniu relacji i nowym okresie konfrontacji. Dla Rosji był to *de facto* stan wojny.

Inwazja miała być przy tym najwyraźniej pierwszym etapem rosyjskiego planu destrukcji pozimnowojennego ładu politycznego i bezpieczeństwa w Europie i jego przeformułowania w skali globalnej. Po szybkim (do dwóch tygodni) zdobyciu Kijowa, zainstalowaniu nowego marionetkowego rządu i przejęciu politycznej kontroli nad Ukrainą Moskwa najprawdopodobniej chciała przystąpić do rozmów z USA i innymi państwami NATO z pozycji siły, żądając realizacji postulatów przedstawionych w swoistym ultimatum z grudnia 2021 r.¹⁶ Jednak po początkowych sukcesach rosyjska ofensywa w Ukrainie utknęła i Moskwie nie udało się uzyskać nawet domniemanych minimalnych celów operacji (zob. wyżej). Co więcej, pojawiły się kolejne rosyjskie fiaska na froncie ukraińskim w 2022 r.: konieczność wycofania się z obwodów kijowskiego i czernihowskiego (w kwietniu), a następnie z charkowskiego (we wrześniu) czy utrata Chersonia (w listopadzie).

W tej sytuacji głównym celem taktyki rosyjskiej stała się stabilizacja linii frontu i odstraszenie kluczowych państw zachodnich (przede wszystkim USA) od ilościowego i zwłaszcza jakościowego zwiększania skali zachodniego wsparcia militarnego dla Ukrainy. Nie bez podstaw Moskwa uważała bowiem ten czynnik za decydujący dla dalszych losów wojny. Dodatkowo Kreml chciał zniechęcić Zachód (zwłaszcza ważne państwa UE) do kontynuowania pomocy finansowej dla Ukrainy, pomagającej podtrzymać opór Kijowa wobec rosyjskiej agresji. W tym celu Moskwa stosowała wieloelementową taktykę.

Ramka 1

Taktyka Moskwy wobec Zachodu

W celu realizacji powyższych zamierzeń Rosja, po pierwsze, eskalowała ataki na ukraińskie cele cywilne i infrastrukturę krytyczną, zwłaszcza energetyczną (rosyjska kampania zaczęła się w październiku 2022 r. i do końca roku doprowadziła do uszkodzenia ponad połowy infrastruktury energetycznej Ukrainy). Chodziło nawet nie tyle o złamanie woli ukraińskiego społeczeństwa i moralny szantaż wobec władz w Kijowie (kontynuowanie niszczenia kraju i rosnące cierpienia i ofiary cywilne lub zgoda na zawieszenie broni na rosyjskich warunkach),

¹⁶ Zob. *Rocznik Strategiczny 2021/22*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2022.

ile o doprowadzenie do katastrofy humanitarnej. W intencji Kremla mieszkańcy dużych ukraińskich miast mieli zostać pozbawieni w okresie zimowym (na skutek rosyjskich nalotów) prądu, ogrzewania, wody i kanalizacji, co wywołałoby masowe fale uchodźców kierujące się głównie do sąsiednich państw europejskich, destabilizując tam sytuację społeczno-gospodarczą, a nawet polityczną. Społeczne niezadowolenie miało stworzyć presję na ich rządy i skłonić je do rewizji polityki: bądź ograniczenia wsparcia dla Ukrainy, bądź nacisku na Kijów, by zgodził się na podyktowane przez Moskwę warunki zawieszenia broni. Co więcej, rosnące zniszczenia w Ukrainie miały zademonstrować nieefektywność zachodniej polityki wspierania finansowo-gospodarczego Kijowa, sugerując, że Moskwa może systematycznie ją neutralizować i podnosić jej koszty, co w intencji Kremla miało zniechęcać do kontynuowania tych działań.

Po drugie, Kreml prowadził wobec Zachodu wojnę psychologiczną, przekazując kilka komunikatów. Sugerowały one, iż Rosja jest zdeterminowana osiągnąć swoje cele polityczne w Ukrainie, jest przygotowana na wieloletnią wojnę na wyniszczenie, a jej odporność miała być znacznie większa od zachodniej. Co więcej, co jakiś czas w retoryce Moskwy powracały mniej lub bardziej zawołowane pogroźki poważnej eskalacji konfliktu, w tym możliwego użycia w nim taktycznej broni jądrowej. Należało to uznać za blef. Kreml zdawał sobie bowiem sprawę z poważnych negatywnych konsekwencji politycznych, gospodarczych i w sferze bezpieczeństwa tak radykalnego kroku (m.in. budzącego zaniepokojenie państw kluczowych dla Rosji w obliczu zachodnich sankcji: Chin, Indii i Turcji) i grożącego niemal pełną izolacją międzynarodową Federacji Rosyjskiej. Bojowe użycie taktycznej broni jądrowej na polu walki wydawało się możliwe tylko w skrajnym scenariuszu, gdy sukcesy ukraińskiej kontrofensywy zagroziłyby wyzwoleniem Krymu i potencjalnym upadkiem reżimu putinowskiego. Równie dobrze Moskwa mogła w ramach ograniczonej eskalacji podjąć działania demonstracyjne mające zastraszyć Zachód (np. jawne rozmieszczenie broni jądrowej w bezpośrednim sąsiedztwie państw NATO, dokonanie próby nuklearnej na swoim poligonie czy detonacji ładunku jądrowego na wodach międzynarodowych). Kreml zdawał sobie bowiem sprawę z dużej wrażliwości zachodniej opinii publicznej (i elit politycznych) na obawy o ryzyko takiej eskalacji. W intencji Moskwy miało to wzmocnić te siły na Zachodzie, które opowiadały się za „negocjacjami pokojowymi” i jak najszybszym zamrożeniem konfliktu (za cenę ukraińskich ustępstw wobec Rosji). Jednocześnie Rosja wysyłała sygnały, że jest gotowa do rozmów pokojowych, co miało stworzyć iluzję, że ta droga (a nie wzmacnianie oporu Ukrainy) jest najbardziej racjonalna z punktu widzenia Zachodu.

Po trzecie, kluczowym elementem rosyjskiej taktyki było kontynuowanie wojny gospodarczo-energetycznej z Zachodem. Składało się na nią kilka elementów. Przede wszystkim Rosja stopniowo redukowała dostawy swojego gazu ziemnego do odbiorców europejskich. Wiosną 2022 r. wstrzymała przesył gazu do Polski i Niemiec gazociągami jamalskim (pod pretekstem odmowy podjęcia rozliczeń w rublach i polskich sankcji wobec Gazpromu), zredukowała o niemal połowę jego przesył przez Ukrainę (pod pretekstem odmowy odbioru go ze strony ukraińskiej przez infrastrukturę zajętą przez siły rosyjskie), a następnie zaczęła ograniczać dostawy za pośrednictwem podmorskiego gazociągu Nord Stream 1 do Niemiec. Do jesieni przesył tą drogą spadł do minimalnych wartości (pod pretekstem problemów z naprawą turbin obsługujących jedną z rosyjskich tłoczni gazu), aż sabotaż doprowadził do uszkodzenia, we wrześniu 2022 r. w wyniku eksplozji, obydwu nitek Nord Stream 1 i jednej z dwóch nitek (nieuruchomionego jeszcze) Nord Stream 2. Silne poszlaki wskazywały na rosyjskie sprawstwo tego aktu terroru. Paradoksalny zamach na własną infrastrukturę krytyczną miał najwyraźniej zademonstrować z jednej strony determinację Moskwy, a z drugiej – jej techniczne zdolności do ataku na europejską infrastrukturę, stanowiąc kolejny czynnik presji i odstraszenia wobec Zachodu. Tym bardziej iż mnożyły się drobne incydenty awarii różnego typu infrastruktury krytycznej w państwach zachodnich (część z nich kwalifikowano jako wynik sabotażu)¹⁷.

¹⁷ M. Menkiszak, I. Wiśniewska, „Kreml na wojnie gazowej z Europą”, *Analizy OSW*, 4 sierpnia 2022r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-08-04/kreml-na-wojnie-gazowej->

Dodatkowym elementem rosyjskiej taktyki było blokowanie eksportu ukraińskiego zboża, które wobec dużego znaczenia tego kraju dla rynków państw globalnego Południa pogarszało koniunkturę i windowało ceny żywności. Co prawda pod presją Turcji, państw importatorów i ONZ w lipcu 2022 r. udało się wypracować tzw. porozumienie zbożowe z Rosją, ale tylko częściowo zmniejszało ono deficyt wywołany rosyjską agresją, a Moskwa co jakiś czas groziła jego zerwaniem¹⁸. Intencją powyższych działań Kremla było doprowadzenie do deficytu gazu (i zboża) i dalszego wzrostu cen energii (i żywności), przekładających się na zwiększenie inflacji, a co za tym idzie – problemów gospodarczych, grożących napięciami społecznymi, głównie w państwach zachodnich (zwłaszcza w Europie) w zimowym sezonie grzewczym. Nadzieje Moskwy okazały się jednak płonne, co było efektem zarówno działań oszczędnościowych i dywersyfikacyjnych ze strony państw członkowskich UE, zwiększenia przez nie importu LNG (głównie z USA), jak i sprzyjających warunków atmosferycznych (relatywnie ciepła zima w Europie) oraz trendów globalnych (zwłaszcza osłabienia popytu na energię w Chinach). Moskwa nie zdecydowała się także na razie na zerwanie porozumienia zbożowego.

Stałym elementem rosyjskiej agresywnej polityki wobec Zachodu były też kampanie dezinformacyjno-propagandowe kierowane do publiczności zachodniej (m.in. przez sieci społecznościowe), próby wykorzystywania prorosyjskich lobbies i środowisk przychylnych Moskwie do wpływania na debatę publiczną (tutaj zadanie Kremla utrudniała brutalność działań w Ukrainie), a także cyberataki i różne formy demonstracji zbrojnych (niezapowiedziane ćwiczenia, w tym z użyciem triady nuklearnej).

Źródło: oprac. M. Menkiszak.

Rosja, brutalnie naruszając prawo międzynarodowe i rzucając wyzwanie Zachodowi, weszła w polityczną i gospodarczą (a pośrednio, w Ukrainie, także quasi-militarną) konfrontację z nim mającą charakter systemowy i swoją skalą przypominającą zimną wojnę (mimo istotnych różnic w sytuacji)¹⁹. Moskwa znalazła się przy tym w częściowej izolacji politycznej (nieregularny i ograniczony dialog polityczny podtrzymywany przez pojedyncze państwa zachodnie, w tym Francję, Niemcy i USA, nie prowadził do żadnych widocznych efektów politycznych). Zachodnie sankcje (i bojkoty

z-europa ; S. Kardaś, A. Łoskot-Strachota, „Dywersja na gazociągach Nord Stream 1 i Nord Stream 2”, *Analizy OSW*, 29 września 2022 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-29/dywersja-na-gazociagach-nord-stream-1-i-nord-stream-2>.

¹⁸ 22 lipca 2022 r., po negocjacjach podjętych z inicjatywy Turcji i z udziałem ONZ, Kijów i Moskwa uzgodniły w Stambule warunki stworzenia „bezpiecznego korytarza” na potrzeby transportu zbóż, żywności i nawozów z ukraińskich portów na Morzu Czarnym (Odessa, Czarnomorska i Jużnego). W ramach realizacji porozumienia (zawartego na cztery miesiące z opcją przedłużenia), które nadzoruje Wspólne Centrum Koordynacyjne złożone z przedstawicieli stron i pośredników, odbywają się inspekcje przewożonych ładunków. Oprócz tego ONZ i Rosja podpisały memorandum zobowiązujące je do starań o łagodzenie sankcji, co umożliwi eksport rosyjskich produktów rolnych i nawozów sztucznych. Ta ostatnia kwestia – oprócz zabiegów o dobre stosunki z Turcją, państwami Afryki i Bliskiego Wschodu – była głównym motywem zawarcia go przez Moskwę.

¹⁹ Potencjał Federacji Rosyjskiej i jej pozycja międzynarodowa były nieporównywalne z podobnymi wskaźnikami ZSRR, Rosja nie próbowała także oferować konkurencyjnego wobec Zachodu modelu ideologicznego (jedynie ogólnikowo odwołując się do „konserwatywnych rosyjskich wartości”).

korporacyjne) i rosyjskie kontrsankcje przyczyniały się do przyspieszonego odłączania (*decoupling*) Zachodu od Rosji. W przeszłość odchodził model gospodarczej współzależności z Rosją istotny szczególnie dla ważnych państw europejskich (zwłaszcza Niemiec). Wydawało się mało realne, aby zmiany te były możliwe do odwrócenia.

Ponadto strategią amerykańskiej administracji Bidena było, jak się wydaje, podjęcie rosyjskiego wyzwania i dążenie do maksymalnego osłabienia (politycznego, gospodarczego i militarnego) Rosji przy jednoczesnym minimalizowaniu ryzyka niekontrolowanej eskalacji konfliktu i zmniejszaniu gospodarczych kosztów konfrontacji (zwłaszcza widoczne to było w niechęci do stymulowania wzrostu cen ropy na rynkach światowych, co przekładało się na pogorszenie koniunktury gospodarczej i nasilenie napięć wewnętrznych w USA). Dla Waszyngtonu karanie Moskwy za agresję miało ważny wymiar ogólniejszej prewencji, stanowiący ostrzeżenie dla Chin (i innych wrogich reżimów), by nie próbowały naśladować polityki Kremla. Elementem tej polityki było zacieśnianie współpracy z sojusznikami USA z szerszego Zachodu: nie tylko z państwami europejskimi, lecz także m.in. Australią, Japonią, Koreą Południową i Tajwanem.

Brutalność rosyjskiej polityki i aktywna postawa USA rzeczywiście modyfikowały politykę wymienionych powyżej państw. Było to szczególnie widoczne w przypadku **Japonii**, która, jak się wydaje, ostatecznie porzuciła dawną „linię Abe” (próby szukania *modus vivendi* z Rosją i zacieśniania współpracy gospodarczej z nią jako metody na osiągnięcie porozumienia w sporze terytorialnym o Kuryle Południowe/Terytoria Północne, a także próba wbicia klina między Moskwę i Pekin). Fiasko tej japońskiej polityki było efektem najpierw arogancji i agresywności Moskwy (która nieskutecznie testowała gotowość Japonii do rozluźnienia współpracy wojskowej z USA), a gwoździem do trumny okazała się rosyjska agresja na Ukrainę. Tokio, mimo trudności wynikających ze specyfiki położenia (uzależnienia od importu surowców energetycznych i rosnącego zagrożenia chińskiego), przyłączyło się do większości amerykańskich i unijnych sankcji przeciwko Rosji, ograniczyło współpracę gospodarczą z Moskwą i udzieliło ograniczonego wsparcia Ukrainie.

Rosja próbowała to kompensować (z częściowym powodzeniem) rozwojem relacji z państwami niezachodnimi. Moskwa uczyła się przy tym obchodzić zachodnie sankcje, próbowała dywersyfikować import i eksport (z częściowym powodzeniem), ale działało się to kosztem znaczącego spadku dochodów. Kluczowe dla Rosji były tu relacje z Chinami, Indiami i Turcją.

W relacjach z **Chinami** Rosja zabiegała o niemilitarne wsparcie, jednak jego skala, jaką Pekin gotów był zaoferować, okazała się na razie ograniczona. Najważniejszy dla Moskwy był znaczący wzrost importu przez Chiny rosyjskiej ropy naftowej, przyczyniający się do osłabienia efektów zachodnich

sankcji. Z kolei zwiększenie importu rosyjskiego gazu ziemnego gazociągami Siły Syberii 1 (w 2022 r. Chiny sprowadziły 15,5 mld m³) mimo aktywnej akcji PR-owej Moskwy wokół niego (miał on stworzyć fałszywe wrażenie, że Rosja skutecznie dywersyfikuje swój eksport tego surowca z Europy do Azji) nie miało istotnego znaczenia gospodarczego. Pekin nie spieszył się także z zawarciem wiążących porozumień w sprawie budowy nowego gazociągu (tzw. Siła Syberii 2 łączącego rosyjskie złoża zachodniosyberyjskie z zachodnimi Chinami przez terytorium Mongolii, za czym od lat lobbowała Moskwa). Rosja w swym handlu surowcami była też zmuszona do oferowania Pekinowi poważnych rabatów. W efekcie rosyjski eksport do Chin wzrósł o 40%, a chiński do Rosji – o 12%. Dla Moskwy koniecznością był wzrost współpracy przemysłowej z Chinami (symbolem jej patologii stał się wspomniany wyżej przykład samochodu Moskwicz). Jednak Rosja nie mogła liczyć na bezpośrednie chińskie wsparcie finansowe (i po części technologiczne), gdyż Pekin nie był gotów na ryzyko poszerzenia amerykańskich sankcji wobec swoich firm i banków. Wbrew tezom części obserwatorów Chiny nie były neutralne wobec konfliktu Rosji z Ukrainą i Zachodem. Życzyły Moskwie sukcesu i były zadowolone, że ściąga ona na siebie uwagę USA, odciągając ją częściowo od Azji Wschodniej. Z kolei fiasko polityczno-wojskowe Rosji w Ukrainie, mobilizacja i konsolidacja Zachodu, a także zakłócenia w funkcjonowaniu globalnego handlu, rynków energetycznych i żywnościowych, wreszcie obawy przed niekontrolowaną (w tym nuklearną) eskalacją sprawiały, iż Pekin potrafił dać Moskwie do zrozumienia, że nie jest zadowolony z rozwoju sytuacji (wyraźne były choćby sygnały w tym duchu podczas szczytu Szanghajskiej Organizacji Współpracy w Samarkandzie we wrześniu 2022 r.)²⁰. Kreml rewanżował się, chłodno odnosząc się do chińskich „propozycji pokojowych” w konflikcie z Ukrainą (przedstawionych podczas celebrowanego przez obydwie strony szczytu w Moskwie w marcu 2023 r.). Moskwa nie miała jednak wyjścia i w obliczu konfrontacji z Zachodem zajmowała *de facto* pozycję petenta, będąc wdzięczna za każdy przejaw wsparcia ze strony Chin. I była gotowa za nie płacić. Taką ceną była zwłaszcza zgoda na wzrost roli Chin w planach rozwoju tzw. Północnej Drogi Morskiej (z Chin do Europy przez Morze Arktyczne), a także deklaracja gotowości wykorzystania juana jako jednej z walut rozliczeń transakcji Rosji z państwami trzecimi. Wszystko to nie naruszało jednak strategicznego charakteru quasi-sojuszu między Moskwą i Pekinem wymierzonego w USA i cały Zachód²¹.

²⁰ K. Strachota, K. Chawryło, M. Bogusz, M. Menkiszak, „Z wojną w tle. Szczyt Szanghajskiej Organizacji Współpracy w Samarkandzie”, *Analizy OSW*, 20 września 2022 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-20/z-wojna-w-tle-szczyt-szanghajskiej-organizacji-wspolpracy-w>.

²¹ M. Bogusz, W. Rodkiewicz, „Gry między sojusznikami. Wizyta Xi Jinpinga w Moskwie”, *Komentarze OSW*, 24 marca 2023 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-03-24/gry-miedzy-sojuszniakami-wizyta-xi-jinpinga-w-moskwie>.

Wyraźny wzrost wymiany gospodarczej z **Indiami** (szacowany na ponad 160%, z czego rosyjski eksport o około 400%), będący wyrazem skrajnego pragmatyzmu Delhi, nie prowadził do zacieśnienia relacji politycznych, ale dla Moskwy odgrywał bardzo ważną rolę. Także w tym przypadku kluczowy dla Rosji był skokowy wzrost importu ropy naftowej przez Indie (Rosja awansowała na głównego jej dostawcę do tego kraju). Mimo iż Moskwę drażnił rozwój dialogu Indii z USA (a także z Japonią i Australią w ramach inicjatywy QUAD), nie mogła sobie pozwolić na zbyt ostre reakcje i tolerowała nawet publiczne wyrzuty ze strony premiera Modiego podczas wspomnianego szczytu w Samarkandzie.

W stosunkach z **Turcją** kontynuowana była linia porozumienia i walki, z przewagą tej pierwszej. Ankara usiłowała odgrywać rolę pośrednika między Rosją i Ukrainą oraz Zachodem. Jej sukcesem politycznym było wspomniane porozumienie zbożowe, którego Moskwa nie odważyła się całkowicie zerwać. Turcja nie przyłączyła się do zachodnich sankcji wobec Rosji i stała się dla niej kluczowym hubem transportowym (wobec zablokowania europejskiej przestrzeni powietrznej), energetycznym (przez TurkStream wiodła jedna z dwóch czynnych jeszcze nitek gazociągów służących przesyłowi rosyjskiego gazu do Europy, a Moskwa proponowała Ankarze poszerzenie roli pośrednika w eksporcie rosyjskiej energii) i handlowym (zarówno w eksporcie, w tym rosyjskich zbóż, jak i imporcie, częściowo obchodzącym zachodnie sankcje). W konsekwencji znacząco wzrosły m.in. dostawy rosyjskiej ropy naftowej do Turcji, przyczyniając się do zwiększenia rosyjskiego eksportu o 120% (import z Turcji wzrósł o 80%). Dla ogarniętej kryzysem gospodarczym Turcji było to bardzo ważne²². Nie przeszkadzało to Ankarze udzielać (walczącej z Rosją) Ukrainie pomocy nie tylko humanitarnej, lecz także wojskowej (z dronami Bayraktar na czele). Turcja zamknęła też dla rosyjskich okrętów wojennych swoje cieśniny (z wyjątkiem powrotu do macierzystych baz). Moskwa tolerowała tę sytuację, gdyż współpraca z Ankarą była dla niej zbyt ważna. Nie traciła przy tym nadziei, że napięcia w relacjach turecko-zachodnich będą się pogłębiać, osłabiając NATO i wpływy USA. Niepokoiła się jednocześnie, że rosnąca presja USA i UE na Ankarę prowadziła do pewnych ograniczeń we współpracy gospodarczej (np. wycofanie obsługi rosyjskich kart płatniczych przez wiele tureckich banków czy blokowanie – od marca 2023 r. – reeksportu do Rosji zachodnich towarów objętych unijnymi sankcjami).

Wojna przyniosła zacieśnienie współpracy Rosji z agresywnymi reżimami w **Iranie** i **Korei Północnej**, które dostarczały jej broń (Iran drony bojowe,

²² K. Strachota, „Tureckie dylematy w cieniu wojny na Ukrainie”, *Komentarze OSW*, 1 lipca 2022 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-07-01/tureckie-dylematy-w-cieniu-wojny-na-ukrainie>.

a Korea Północna amunicję artyleryjską) używaną na froncie ukraińskim. Skale osamotnienia Moskwy w konflikcie z Ukrainą pokazywał jednak fakt, że tylko Korea Północna, wraz z Białorusią i Syrią (oraz wymiennie Nikaraguą i Erytreą), głosowała na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ przeciwko rezolucjom potępiającym agresję rosyjską²³.

Russia: At war

2022 was a decisive year for Russia. Its armed forces launched a full-scale invasion of Ukraine, and the Russian state entered a *de facto* martial law regime. Putin's regime moved from authoritarianism to dictatorship with totalitarian features, and the war provided the tools to neutralize political opponents. The passivity of the Russian society, which adapted to the new situation, was revealed, and the Kremlin forced the obedience of the political elite. Despite the unprecedented Western sanctions, the crisis in the Russian economy turned out to be shallower than expected, which was due to the high income from the export of raw materials. While the Kremlin has failed in its foreign policy, leading to the consolidation of the Western community in its resistance to Russian aggression and the dismantling of the West's deep economic interdependence with Russia, there is no indication that Moscow has abandoned its ambitions. Some non-Western countries tried to take advantage of Moscow's weakness by intensifying cooperation, which increased the chances of survival of Putin's regime.

Keywords: Russia, Russian Federation, Putin, sanctions, ultimatum, escalation, Ukraine, Russian foreign policy, Nord Stream

Słowa kluczowe: Rosja, Federacja Rosyjska, Putin, sankcje, ultimatum, eskalacja, Ukraina, rosyjska polityka zagraniczna, Nord Stream

²³ 2 marca 2022 r. za rezolucją potępiającą Rosję za agresję głosowało 141 państw, 5 przeciwko, 35 wstrzymało się, a 10 nie głosowało. Za kolejną rezolucją potępiającą Moskwę za ogłoszenie aneksji części terytorium Ukrainy głosowały 12 października 2022 r. 143 państwa, 5 było przeciwnych, 35 wstrzymało się od głosu, a 8 nie głosowało. Z kolei w głosowaniu 23 lutego 2023 r. w kwestii potępienia Rosji w rocznicę agresji za głosowało 141 państw, 7 było przeciwnych, 32 wstrzymało się od głosu, a 13 nie głosowało.